

Niewęglowski, Andrzej

Kurhany z wczesnego i środkowego okresu lateńskiego w miejscowości Piastów w pow. Przasnysz

Światowit 24, 235-248

1962

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANDRZEJ NIEWĘGŁOWSKI

KURHANY Z WCZESNEGO I ŚRODKOWEGO OKRESU LATEŃSKIEGO W MIEJSCOWOŚCI PIASTÓW W POW. PRZASNYSZ

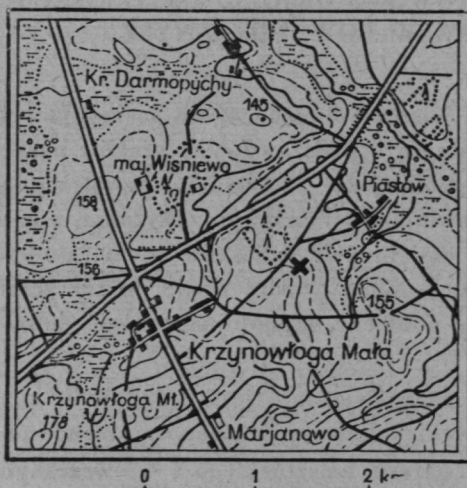
Nierównomierne zbadanie i poznanie poszczególnych, często sąsiadujących ze sobą obszarów naszego kraju jest jednym z podstawowych braków naszej wiedzy. Stan ten ogromnie utrudnia ogólniejszą, szczególnie przestrzenną, interpretację źródeł archeologicznych, stawiając pod znakiem zapytania, a często uniemożliwiając postawienie takich czy innych wniosków o charakterze syntetycznym. Sytuacja taka zachodzi szczególnie w odniesieniu do tak słabo zbadanego obszaru, jakim jest Mazowsze północne, sąsiadujące z dość dobrze poznanym terenem Warmii i Mazur.

Jednym z problemów czekających na rozwiązanie jest zagadnienie rozgraniczenia od południa zasięgów bałtyckiej kultury kurhanów wschodniopruskich i kultury pomorskiej w końcu okresu halsztackiego i we wczesnym i środkowym okresie lateńskim. Problem ten w miarę rozwoju badań, a niekiedy także i w zależności od tendencyjnego ujęcia poszczególnych niemieckich badaczy, różnie był stawiany w nauce, jednakże dotychczas nie został on ostatecznie rozwiązany¹. W tym stanie rzeczy każde, chociażby nawet przypadkowe odkrycie warte jest szczegółowego omówienia. Zajmiemy się bliżej jednym z tego rodzaju odkryć.

W połowie marca 1957 r. konserwator zabytków na województwo warszawskie został zawiadomiony o odkryciu dokonanym we wsi Piastów, gromada Krzynowłoga Mała, pow. Przasnysz (dawniej wieś ta nazywała się Pajki).

¹ E. Petersen, *Die frühgermanische Kultur in Ostdeutschland und Polen*, Berlin 1929 s. 117, mapa tabl. 36; J. Kostrzewski, *Dwa cmentarzyska kultury pomorskiej w Dębówku Nowym w pow. wyrzyskim i w Waszkowie III w pow. morskim*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. XII (1933), s. 87—88; C. Engel, *Vorgeschichte der altpreuussischen Stämme*, Królewiec 1935, s. 226, 273—274; C. Engel i W. La Baume, *Kulturen und Völker der Frühzeit im Preussenlande*, Królewiec 1937, s. 105—106; J. Antoniewicz, *Zagadnienie wczesnożelaznych osiedli obronnych na wschód od dolnej Wisły i w dorzeczu rzeki Pregoly*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. XX (1954), s. 327—364; J. Kostrzewski, *Stosunki między kulturą łużycką i bałtycką a zagadnienie wspólnoty językowej bałtosłowiańskiej*, „Slavia Antiqua”, t. V (1956), s. 53—54.

W wyniku inspekcji konserwatorskiej odkrytego stanowiska stwierdzono, że w Piastowie zniszczono ciałopalny grób skrzynkowy z wczesnego i środkowego okresu lateńskiego. Leżał on na polu Ignacego Kossaka, po prawej stronie drogi z Krzynowłogi Małej do Piastowa (ryc. 1). Był to pierwotnie kurhan, leżący na niewielkim, płaskim wzniesieniu. Według relacji właściciela gruntu na miejscu tym znajdował się od lat oborywany naokoło pagórek, na który składano zebrane z pól kamienie. Później rozwożono je stąd do budowy szosy, ostatnio zaś syn Kossaka wybierając kamienie odkrył grób skrzynkowy.

Ryc. 1. Piastów, pow. Przasnysz.
Lokalizacja badanych kurhanów
z okresu lateńskiego.

Wewnątrz skrzyni kamiennej stały popielnice ze spalonymi kośćmi, częściowo jedna na drugiej, oraz inne naczynia. Wszystkich naczyń miało być około 30 sztuk. Niektóre z nich stały podobno na kamieniach i przykryte były miskami lub płaskimi kamieniami. Naczynia te zostały w dużej części zniszczone przez znalazców. Zachowały się jedynie cztery popielnice z zawartością.

Na miejscu odkrycia stwierdzono niski wzgórek o średnicy 8–9 m, rozkopany przez odkrywców. W nieregularnym, niezbyt głębokim wykopie leżały trzy duże płaskie kamienie, należące do skrzyni grobowej, której długość mogła dochodzić do 4,5–5 m. Podobne glazy tkwiły w profilu wykopu. Z powierzchni zebrano kilkanaście większych fragmentów naczyń, zniszczonych przez znalazców.

Odkryty grób skrzynkowy należy do znanego od dawna cmentarzyska kurhanowego. Odkrycia pierwszego kurhanu dokonał przypadkowo w 1927 r. jeden z mieszkańców Piastowa, Jan Sadowski. Pod usypanym z kamieni kurhanem znajdował się grób skrzynkowy, zawierający dwie popielnice. Grób ten został również zniszczony przez odkrywcę². W zbiorach P.M.A. zachowały się z niego jedynie ornamentowane fragmenty dwóch popielnic, które autor notatki w „Z otchłani wieków” opisał mylnie jako ułamki pokryw. Według relacji mieszkańców Piastowa kurhan odkryty w 1927 r. położony był w odległości około 250 m na południo-zachód od grobu na polu Kossaka.

² F. Dołęga-Ossowski, *Cmentarzyska prehistoryczne we wsi Piastowo (Pajki) w pow. Przasnysz*, „Z otchłani wieków”, t. III (1928), z. 4, s. 64.

OPIS MATERIAŁÓW

Popielnica nr 1 jest naczyniem baniastym z zaokrąglonym dnem. Brzusiec przechodzi łagodnie w stożkową szyjkę i cylindryczny wylew. Największa wydętość brzuśca w połowie wysokości naczynia. Powyżej występuje ornament płytkich, poziomo biegnących dołków palcowych. Powierzchnia gładzona; barwa zewnętrzna jasnobrunatna z odcieniem miejscami ciemnoszarym, wewnętrzna ciemnoszara. Domieszka w glinie drobnoziarnista. Średnica otworu 17,5 cm, dna — około 8 cm, wysokość 20,5 cm.

Popielnica nr 2 jest także naczyniem baniastym z kulistym dnem i dość ostro wydłużoną krótką, stożkową szyjką, przechodzącą w cylindryczny wylew. Szyjka oddzielona jest od brzuśca poziomym rzędem wydłużonych prostokątnych i owalnych dołków, podobnych miejscami do nakłuc. Powierzchnia zewnętrzna gładzona, barwy jasnobrunatnej i ciemnobrunatnej. Barwa wewnętrzna ciemnoszara. W glinie domieszka drobnoziarnista. Średnica otworu 17,7 cm, dna — około 8—9 cm, wysokość 20,3 cm.

Popielnica nr 3, zachowana we fragmentach (brak prawie połowy naczynia), jest dość dużym, baniastym naczyniem z kulistym dnem i niską, stożkową szyjką. Na granicy szyjki i brzuśca — ornament w postaci poziomego rzędu owalnych i kolistych dołków, będących odciskami palców. Brzusiec dość silnie chropowaty; szyjka gładzona. Barwa zewnątrz żółtobrunatna z odcieniem miejscami ciemnoszarym, wewnętrzna szara z odcieniem żółtawym. Domieszka grubo- i drobnoziarnista. Średnica otworu 16 cm, wysokość 21,5 cm.

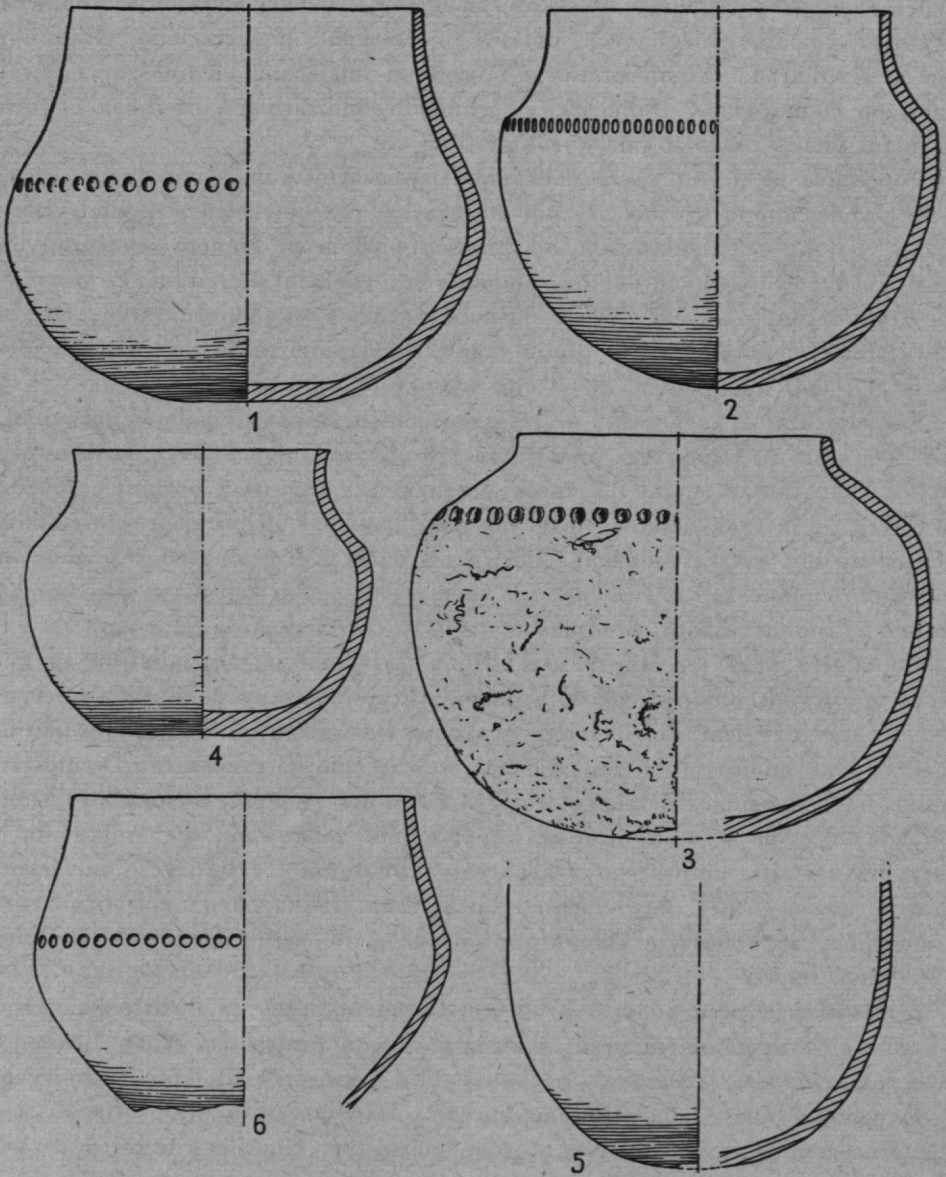
Popielnica nr 4 (częściowo uszkodzona) jest małym, beczułkowatym naczyniem z wydłużonym płaskim dnem, stożkową szyjką i lekko wygiętym na zewnątrz brzegiem. Powierzchnia gładzona. Barwa zewnętrzna jasnobrunatna z odcieniem miejscami ciemnoszarym, wewnętrzna ciemnoszara. Domieszka granitowego tłucznia. Średnica otworu 13,2 cm, dna — 9 cm, wysokość 14,5 cm.

Popielnicę nr 5 stanowiło prawdopodobnie zachowane we fragmentach naczynie kształtu jajowatego z zaokrąglonym dnem i cylindrycznymi ściankami w części górnej. Powierzchnia zewnętrzna gładka barwy żółtobrunatnej z odcieniem czerwawym. Barwa wewnętrzna szaro czarna. Domieszka drobno- i średnioziarnista.

Pozostałością popielnicy(?) nr 6 jest fragment naczynia dwustożkowego z zaokrąglonym załomem brzuśca i płasko ściętą krawędzią. Na największej wydętości brzuśca ornament poziomej linii okrągłych dołków palcowych. Powierzchnia zewnętrzna gładzona barwy żółtawojasnobrunatnej. Barwa wewnętrzna ciemnoszara. Domieszka drobnoziarnistego tłucznia. Średnica otworu około 18 cm.

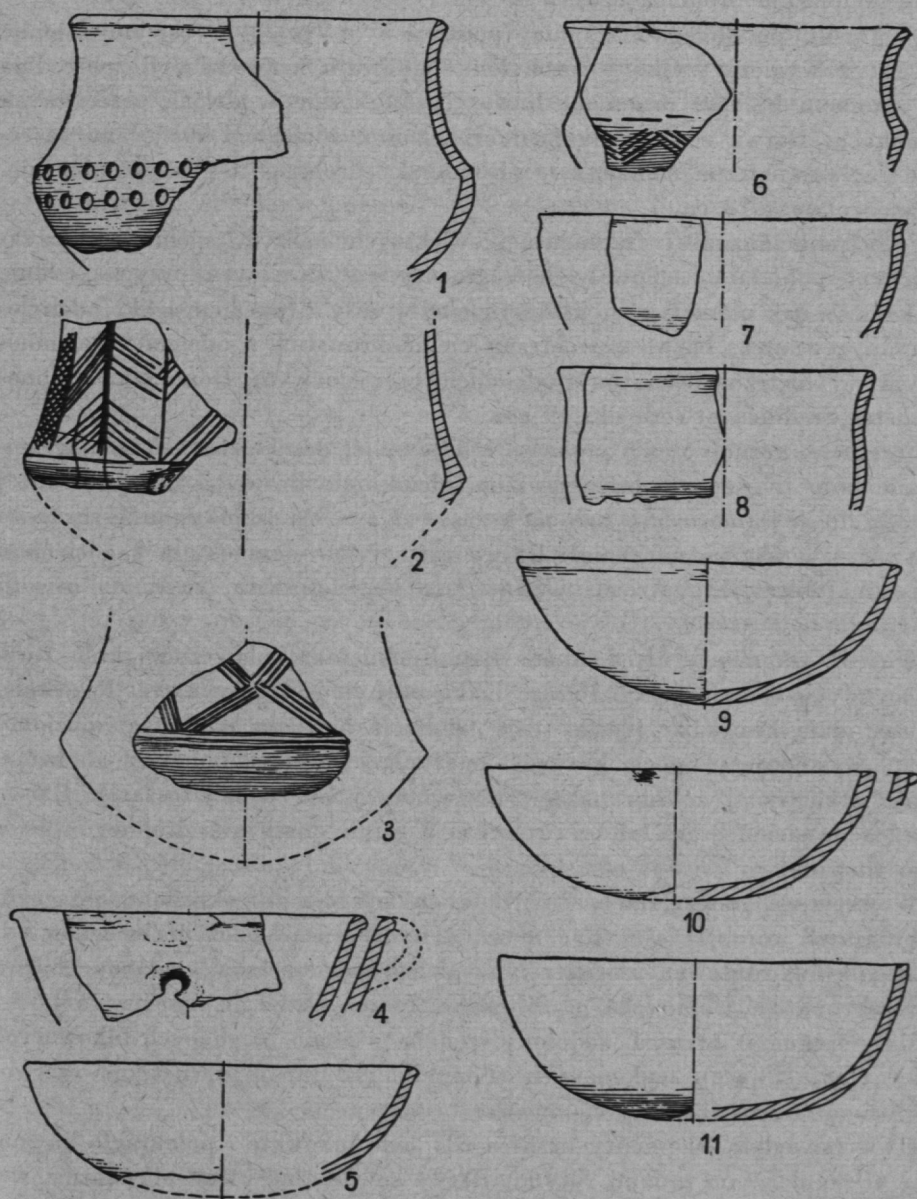
Fragment naczynia (popielnicy /?/ nr 7) cienkościennego, dwustożkowego, z łagodnym załomem brzuśca, z wydzieloną wklęsłą szyjką i lekko wygiętą krawędzią. Na największej wydętości brzuśca ornament dwóch pozio-

TABLIGA VII

Piastów, pow. Przasnysz. Popielnice ze zniszczonego grobu skrzynkowego 1/4 w.n.

TABLICA VIII

Piastów, pow. Przasnysz. Ceramika z grobów skrzynkowych. 1 — 3, 6 — popielnice
4, 5, 7 — 11 — fragmenty innych naczyń. Wszystko 1/4 w.n.

mych rzędów dołków palcowych. Powierzchnia starannie gładzona, lśniąca barwy czarnej z odcieniem brunatnym. Barwa wewnętrzna czarna. Domieszka drobnego piasku. Średnica otworu 19 cm.

Fragment podobnego naczynia (popielnica /?/, nr 8) o ostrym załomie brzuśca, z wygiętą szyjką i rozchyłoną lejkowato krawędzią. Bezpośrednio pod załomem brzuśca ornament linii rytych ukośnie w dwóch przeciwnych kierunkach. Barwa zewnętrzna jasnobrunatna z odcieniem miejscami szaroczarnym; wewnętrzna ciemnoszara. Domieszka drobnego i grubego tłucznia. Średnica otworu 18 cm.

Poza popielnicami i fragmentami większych naczyń, spełniających zapewne rolę popielnic, zachowały się fragmenty małych naczyń, przypuszczalnie przykrywek, jak ułamek górnej części głębszej misy z brzegiem lekko odchylnym na zewnątrz; barwa zewnętrzna ciemnobrunatna z odcieniem ciemnoszarym; wewnętrzna brunatna z odcieniem czerwonym. Domieszka drobnoziarnista. Średnica otworu ok. 19 cm.

Fragment górnej części zapewne kubka ze śladami ucha. Ucho przymocowane było u góry na dość szerokim odcinku do krawędzi naczynia, niżej zaś zwężało się i umocowane było na brzuścu za pomocą czopiku, umieszczonego w otworze w ścianie naczynia³. Barwa zewnętrzna ciemnoszara z odcieniem miejscami żółtawobrunatnym, wewnętrzna popielatoszara. Średnica otworu ok. 18 cm.

Większe fragmenty czterech mis kształtu odcinka spłaszczonej kuli. Dwie z nich, płytsze, mają brzegi bardzo lekko odchyłone na zewnątrz. Pozostałe, głębsze, mają krawędzie płasko ścięte, jedna z nich ma na brzegu poziomy guzek, występujący poza krawędź naczynia. Powierzchnia mis gładzona, barwy zewnętrznej żółtobrunatnej, czerwonej lub popielatoszarej. Barwa wewnętrzna ciemnoszara lub czerwona. W glinie domieszka drobnego i średniego tłucznia.

Wreszcie wspomnieć trzeba o kilku ułamkach bliżej nieokreślonych naczyń:

Fragment górnej części, być może, cylindrycznego naczynia z lekko odchylnym lejkowato na zewnątrz brzegiem. Powierzchnia gładzona; barwa żółtawobrunatna. Domieszka granitowego tłucznia.

Mały fragment brzuśca, zdobiony rzędem poziomo biegnących łukowatych nacięć (łuki stojące), wykonanych stempelkiem. Barwa zewnętrzna czerwobrunatna, wewnętrzna ciemnoszarobrunatna.

Dwa niewielkie fragmenty brzuśca zdobione łukowato i półokrągło biegnącymi nieregularnymi liniami rytymi. Barwa zewnętrzna żółtawobrunatna, wewnętrzna szaroczarna. Domieszka tłucznia.

³ Powyższa technika przylepiania uch znana była już w młodszej epoce kamiennej. Świadczy o tym jedno z naczyń ze Złotej pow. Sandomierz, na którym małe, zagięte pod kątem uszka umieszczone były w otworach na brzuścu za pomocą czopików (Informacja mgr Z. Krzaka).

Z grobu odkrytego w 1927 r. pochodzą fragmenty brzuśców dwóch popielnic nr 9 i 10, znajdujących się obecnie w P.M.A.:

1. Fragment brzuśca naczynia dwustożkowego z dość ostrym załosem i prawdopodobnie zaokrąglonym dnem, zdobionego powyżej załosem rytym ornamentem jodelkowym oraz rytymi, skośnie krzyżującymi się liniami (ornament dość gęstej kratki). Powierzchnia gładzona barwy brązowej, od wewnątrz czarna, lśniąca. Domieszka drobnoziarnista.

2. Fragment podobnego naczynia dwustożkowego z zaokrągloną dolną partią brzuśca, zdobiony powyżej załosem trzema liniami rytymi poziomo, od których odchodzą skośnie ryte linie, tworzące ornament jak gdyby poczwórnych rombów. Barwa zewnętrzna brązowa, miejscami ciemnoszara; wewnętrzna jasnobrunatna. Powierzchnia gładzona. Domieszka drobna.

ANALIZA MATERIAŁÓW

W celu określenia przynależności kulturowej cmentarzyska w Piastowie pow. Przasnysz należy przeprowadzić analizę zarówno ceramiki, jak i formy pochów. Omówienie materiału ceramicznego rozpocznie od popielnic. Popielnica nr 1 jest typem naczynia, występującym we wczesnym i środkowym okresie lateńskim zarówno w kulturze bałtyckiej, jak i pomorskiej. Analogie do niego spotykamy w grupie zachodniomazurskiej kultury bałtyckiej (np. Workiejmy pow. Lidzbark⁴, Tyrowo pow. Ostróda⁵, Födersdorfer Forst pow. Braniewo⁶) oraz w kulturze pomorskiej prawobrzeżnego dolnego Powiśla, gdzie mieszają się elementy tych dwóch kultur (Łęпно i Krosno pow. Pasłęk⁷, a poza tym Gogolin pow. Chelmo)⁸.

Popielnice nr 2 i 3 są naczyniami baniastymi, różniącymi się nieznacznie kształtem szyi. Starszym typem jest prawdopodobnie popielnica nr 2 z szyjką przechodzącą w kształt cylindryczny. Nawiązuje ona bowiem wyraźnie do form grupy warmijsko-mazurskiej kultury łuzycyckiej późnej epoki brązu i okresu halsztackiego C. Świadczą o tym analogie w Zaborowie pow. Płońsk⁹ oraz w Rybnie pow. Mrągowo¹⁰. Naczynia te przechodzą następnie we wczesnym i środkowym okresie lateńskim do kultury bałtyckiej (Workiejmy pow. Lidz-

⁴ C. Engel, *Vorgeschichte...* o. c., tabl. 99.

⁵ H. Urbanek, *Die frühen Flachgräberfelder Ostpreussens*, Królewiec 1941, tabl. 18,4 s. 62—63.

⁶ W. Gaerte, *Urgeschichte Ostpreussens*, Królewiec 1929, s. 122, ryc. 86 b.

⁷ H. Urbanek, o. c., tabl. 19,3, s. 80 i C. Engel, *Vorgeschichte...* o. c., tabl. 129, A c.

⁸ G. Ossowski, *Prusy Królewskie*, Kraków 1879—1888, tabl. XXVII, 26

⁹ J. Dąbrowski, *Znaleziska halsztackie w miejscowości Zaborowo pow. Płońsk*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. XXIV, 1957, s. 378.

¹⁰ J. Antoniewicz, *Nowe zabytki z osady halsztackiej w Rybnie pow. Mrągowo*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. XXII (1955), s. 355—356.

bark¹¹, Piotrowice pow. Susz¹². Prawdopodobnie z tych lużyckich form, sięgających epoki brązu, rozwinęły się naczynia analogiczne do popielnicy nr 3. Występują one we wczesnym i środkowym okresie lateńskim także zarówno w kulturze pomorskiej (Śliwa pow. Morąg¹³, Tynwałd, pow. Susz¹⁴, jak i bałtyckiej (Zielenica pow. Górowo Iławskie¹⁵. Engel uważa ten typ naczyń za formę mieszaną nadwiślańsko-bałtycką (tzw. *Sallewener Typus*), zaliczając go jednak do kultury bałtyckiej¹⁶. Spotykamy go w Zalewie pow. Ostróda¹⁷ oraz Starzykowie Małym pow. Susz¹⁸.

Mała popielnica nr 4 zbliżona jest formą do naczynia z obszaru kultury bałtyckiej w Sambii¹⁹ (Laptauer Mühlwald pow. Fiszcza, datowanego na młodszą epokę brązu według Engla — 1000—500 rok przed n. e.). Prawdopodobnie naczynia te od kultury bałtyckiej przejęła następnie kultura pomorska. Brak ich bowiem na ogół w kulturze lużyckiej, spotykamy je natomiast w końcu okresu halsztackiego i we wczesnym i środkowym okresie lateńskim na stanowiskach kultury pomorskiej, wykazujących wpływy kultury bałtyckiej (np. Kacice pow. Pułtusk²⁰, Nowy Targ pow. Sztum²¹, Tynwałd pow. Susz²²).

Popielnica nr 5 była zapewne naczyniem jajowatym o ściankach prawdopodobnie cylindrycznych. Naczynia tego typu występują już w młodszym okresie epoki brązu według chronologii Engla w grupie sambijsko-natangijskiej kultury bałtyckiej (Rantau pow. Fiszcza²³). Od kultury bałtyckiej naczynia te przejęła kultura pomorska. Występują one na jej cmentarzyskach jako popielnice we wczesnym i środkowym okresie lateńskim. Na stanowiskach tych

¹¹ C. Engel, *Vorgeschichte...*, o. c., tabl. 99 h.

¹² W. Heym, *Das Ende der Bastarnen am rechten Ufer der unteren Weichsel und das Ende der baltischen Völker an der Grenzzone*, „Prussia”, t. XXXII (1938), ryc. 46.

¹³ H. Urbanek, o. c., tabl. 16,1; C. Engel, *Vorgeschichte...*, o. c., s. 337.

¹⁴ A. Łuka, *Cmentarzysko z wczesnego i środkowego okresu lateńskiego w Tynwaldzie pow. Suski*, „Slavia Antiqua”, t. V (1956), ryc. 8 d, s. 312 ryc. 13 c. s. 318.

¹⁵ W. Gaerte, *Urgeschichte*; o. c., s. 115 i s. 111, ryc. 80q; C. Engel, *Vorgeschichte...* s. 339.

¹⁶ C. Engel, *Vorgeschichte...*, o. c., s. 225, 270. Ornamentyka naczyń z Piastowa, mimo że jest charakterystyczna dla kultury pomorskiej i grobów kloszowych, występuje jednak na naczyniach typu „Zalewskiego”, które Engel zalicza do kultury bałtyckiej. Por. Engel o. c., s. 225

¹⁷ C. Engel, o. c., s. 339, tabl. 129 a.

¹⁸ W. Heym, *Das Ende der Bastarnen...*, s. 160—161, ryc. 50.

¹⁹ C. Engel, o. c., tabl. 95. d.

²⁰ K. Musianowicz, *Halsztacko-lateńskie cmentarzysko w Kacicach pow. Pułtusk*, „Wiadomości Archeologiczne” t. XVII (1950), tabl. V, 3.

²¹ C. Engel, o. c., tabl. 109 c; s. 338.

²² A. Łuka, *Cmentarzysko...*, o. c., s. 312—313. ryc. 8 a.

²³ C. Engel, o. c., tabl. 94 b.

widać zresztą wyraźnie wpływy kultury bałtyckiej (np. Tynwałd, 3 egz.²⁴ i Starzykowo Małe²⁵ pow. Susz²⁶).

Być, może, dalszymi popielnicami w Piastowie, oznaczonymi numerami 6, 7 i 8, były dwustożkowate naczynia zachowane we fragmentach. Podobne formy występują w kulturze pomorskiej okresu halsztackiego i lateńskiego (np. Jabłówko pow. Stargard²⁷, Wąbrzeźno Wałycz pow. Wąbrzeźno²⁸) oraz w kulturze grobów kloszowych (np. Pilaszków pow. Pruszków²⁹, Grójec pow. loco³⁰). Nawiązują one wyraźnie do form łużyckich (np. Stary Dzierżgoń pow. Morąg³¹).

Dwie popielnice odkryte w Piastowie w 1927 r. — oznaczone numerami 9 i 10, zachowane we fragmentach — były zapewne naczyniami dwustożkowatymi z zaokrąglonymi dnami. Prawdopodobnie były to naczynia typowe dla kultury bałtyckiej w końcu okresu halsztackiego i we wczesnym i środkowym okresie lateńskim. Analogie występują na cmentarzysku w Lidzbarku Warmijskim³², na Sambii³³ oraz w pow. Braniewo³⁴. Naczynia te przeszły do grupy zachodniomazurskiej z obszaru sambijsko-natangijskiego, gdzie podobne formy sięgają młodszej epoki brązu Engla (Adl. Diedersdorf pow. obecnie Mamontowo³⁵). Widać na nich wpływ kultury łużyckiej, co potwierdza analogia z młodszą epoką brązu w Zajezerzu pow. Kwidzyn³⁶, różniąca się jednak od form bałtyckich płaskim, wyodrębnionym dnem.

Fragmenty głębszej miski i kubka — naczyń, które przykrywały popielnice lub były przystawkami — pochodzą być może od form często spotykanych

²⁴ A. Łuka, o. c., s. 313, ryc. 9, s. 305, ryc. 3b i s. 325.

²⁵ W. Heym, *Eine baltische Siedlung der frühen Eisenzeit*, „Mannus” 1937, s. 40, ryc. 36. Przynależność kulturowa osady w Starzykowie nie jest pewna. Zapewne należy ona do kultury łużyckiej. Por. J. Kostrzewski, *Stosunki między kulturą łużycką i bałtycką a zagadnienie wspólnoty językowej balto-słowiańskiej*, „Slavia Antiqua”, t. V, 1956, s. 35—37, 38 i 44—52. Zdaniem J. Antoniewicza jest to osiedle obronne ludności bałtyckiej (Informacja ustna uzyskana w styczniu 1960 r.).

²⁶ Małe naczynie o podobnej formie znaleziono także na dnie popielnicy wśród kości w Kacicach pow. Pułtusk; K. Musianowicz, *Halsztacko-lateńskie...*, o. c.

²⁷ G. Ossowski, *Prusy Królewskie*, o. c., tabl. XV, 33.

²⁸ Tenże, tabl. XXVII, 10, poza tym por. K. Musianowicz, o. c., tabl. VI, 1.

²⁹ M. Gądzikiewicz, *Wybrane zagadnienia z badań nad kulturą grobów kloszowych*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. XX (1954), tabl. XVII, typ III, 3.

³⁰ Materiały w P. M. A.

³¹ J. Kostrzewski, *Stosunki...*, o. c., s. 45, ryc. 34 b.

³² J. Dąbrowski, Ł. Okuliczowa, *Sprawozdanie z badań kurhanu odkrytego w Lidzbarku Warmińskim*, „Rocznik Olsztyński”. II (1959) s. 81-116.

³³ W. Gaerte, *Urgeschichte Ostpreussens*, o. c., ryc. 81 d.

³⁴ C. Engel, *Vorgeschichte...*, o. c., tabl. 113 e, f, 114 c. Szczególnie ornamentyka fragmentów z Piastowa ma charakter kultury bałtyckiej.

³⁵ C. Engel, *Zur Bauart und Chronologie der Ostpreussischen Hügelgräber*, „Mannus” 1931, *Vorgeschichte*, ryc. 12 f, s. 44 i ryc. 12 e; Tenże, *Erganzungband*, o. c., s. 333.

³⁶ J. Kostrzewski, *Stosunki...*, o. c., s. 29, ryc. 19 f.

w grupie mazursko-warmijskiej kultury łużyckiej w młodszych okresach epoki brązu i w okresie halsztackim (np. Pustnik pow. Mrągowo³⁷, Bartoszyce³⁸ i Łęcze pow. Elbląg³⁹). Naczynia te przechodzą następnie do kultury pomorskiej (Nawra pow. Toruń⁴⁰, Brodnica Górna pow. Kartuszy⁴¹), od której przejmują ją kultura bałtycka (Janiki Wielkie pow. Morąg)⁴².

Wreszcie misy o zaokrąglonych dnach spotykamy w halsztackich osadach kultury łużyckiej na dolnym Powiślu prawobrzeżnym⁴³, następnie w kulturze pomorskiej (Tynwałd pow. Susz⁴⁴, Brodnica Górna pow. Kartuszy⁴⁵) oraz w kulturze bałtyckiej w końcu okresu halsztackiego i we wczesnym i środkowym okresie lateńskim (Lidzbark Warmiński, Zielenica pow. Górowo⁴⁶ — grupa zachodniomazurska i Orzysz pow. Pisz⁴⁷ — grupa wschodniomazurska).

Jak widzimy, większość form ceramicznych z Piastowa występuje na stanowiskach zarówno kultury pomorskiej, jak i bałtyckiej. Świadczy to o silnych powiązaniach między tymi kulturami, o wzajemnych wpływach i oddziaływaniach⁴⁸.

Poza tymi formami wystąpiły w Piastowie fragmenty trzech popielnic (nr 6, 7 i 8), typowych dla kultury pomorskiej. Jednakże pozostałe popielnice, oznaczone numerami 4, 5, 9 i 10, należy zaliczyć do kultury bałtyckiej⁴⁹. Występują one już w młodszym okresie epoki brązu (wg Engla 1000—500 rok przed n. e.) w grupie sambijsko-natangijskiej kultury bałtyckiej, skąd w końcu okresu halsztackiego rozszerzają się wraz z innymi elementami kulturowymi (np. kurhany kamienne) na obszar Mazur zachodnich. Może to świadczyć o opanowaniu przez ludność bałtycką obszaru zajętego dotychczas przez plemiona warmijsko-mazurskiej grupy kultury łużyckiej⁵⁰. W związku z tym znaleziska z Piastowa pow. Przasnysz, mimo silnych wpływów kultury po-

³⁷ H. Urbanek, *Die frühen...*, o. c., tabl. 9, 8, s. 17, 72—745.

³⁸ Tenże, o. c., tabl. 15 c, d,

³⁹ J. Kostrzewski, o. c., s. 44, ryc. 33.

⁴⁰ G. Ossowski, *Prusy Królewskie*, o. c., tabl. III, 18.

⁴¹ Tenże, o. c., tabl. II, 19.

⁴² W. Gaerte, *Urgeschichte...*, o. c., ryc. 83 f; C. Engel, *Vorgeschichte...*, o. c., s. 272;

C. Engel, La Baume, *Kulturen u. Völker...*, o. c., s. 255.

⁴³ J. Kostrzewski, o. c., s. 38, ryc. 28, s. 36, ryc. 26 c.

⁴⁴ A. Łuka, *Cmentarzysko...*, o. c., s. 304, 306, 308.

⁴⁵ G. Ossowski, o. c., tabl. II, 1 a, 11 a.

⁴⁶ C. Engel, *Zur Bauart...*, o. c., ryc. 12 i 1.

⁴⁷ W. Gaerte, s. 138, ryc. 99 f.

⁴⁸ Por. A. Łuka, o. c., s. 345, 352—353; C. Engel, *Vorgeschichte...*, s. 225, 268—270.

⁴⁹ Występowanie ich na stanowiskach kultury pomorskiej jest jedynie oznaką wpływu kultury bałtyckiej. Wnioski powyższe wobec przypadkowości odkrycia i niekompletnego materiału mają, oczywiście, w pewnym stopniu charakter hipotetyczny. Prawdopodobnie bowiem połowa naczyń z grobu skrzynkowego odkrytego w 1957 r. uległa zniszczeniu przez odkrywców.

⁵⁰ J. Kostrzewski, *Stosunki...*, o. c., s. 56, 57, 65—67.

morskiej, można zaliczyć do kultury bałtyckiej (grupa zachodniomazurska) III okresu kurhanów wschodniopruskich Engla (500—150 rok przed n. e.)⁵¹.

Kultura bałtycka i kultura pomorska wykazują w tym okresie wiele wspólnych rysów i powiązań⁵². W związku z tym powstają niejednokrotnie duże trudności przy rozgraniczeniu ich zasięgów szczególnie na obszarach pogranicznych, gdzie powstają zespoły przemieszane⁵³. Zasadniczo elementami różniącymi kulturę bałtycką od pomorskiej są kurhany kamienne oraz naczyńia o zaokrąglonych kulistych dnach⁵⁴.

Dłgie, prostokątne skrzynie z płyt kamiennych z dużą ilością popielnie przejęła kultura bałtycka w III okresie Engla od kultury pomorskiej. Występują one najliczniej w grupie zachodniomazurskiej, chociaż spotyka się je w grupie wschodniomazurskiej oraz sambijsko-natangijskiej⁵⁵. Właśnie występowanie skrzyń kamiennych w tym okresie może być elementem wyróżniającym kulturę bałtycką od pomorskiej, która na obszarach sąsiadujących z kurhanami wschodniopruskimi na ogół nie zna już tego typu grobu⁵⁶. Tak więc kurhany kamienne ze skrzyniami z płyt w Piastowie są obok znajdującej się w nich ceramiki dowodem, że kultura bałtycka sięgała na południu do pow. Przasnysz, czyli znacznie poza przedwojenną granicę byłych Prus Wschodnich⁵⁷.

⁵¹ Prawdopodobnie odkrycia w Piastowie należy raczej datować na wczesny i środkowy okres lateński. Groby kurhanowe ze skrzynkami kamiennymi rozpowszechniają się bowiem w Prusach zapewne ok. 400 roku przed n. e. Por. J. Kostrzewski, o. c., s. 40—42 i 56—57. Potwierdzają to liczne analogie ceramiczne na cmentarzyskach datowanych na ten sam okres, np. Tynwałd i Starzykowo Małe pow. Susz. Por. W. Heym, *Eine baltische Siedlung...*, o. c., s. 50—51.

⁵² J. Kostrzewski, *Dwa cmentarzyska kultury pomorskiej w Dębówku Nowym w pow. wyrzyskim i w Warszkwowie III w pow. morskim*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. XII (1933), s. 87—88. Tenże, o. c., „Slavia Antiqua”, t. V, s. 57—63; W. Gaerte, *Urgeschichte...*, o. c., s. 142; C. Engel, *Vorgeschichte...*, o. c., s. 225. i 268—270.

⁵³ C. Engel, o. c., s. 268—270. Np. osadę i cmentarzysko w Starzykowie Małym pow. Susz zaliczano do trzech różnych kultur: C. Engel (s. 337) zaliczał je do kultury pomorskiej; W. Heym, — do kultury bałtyckiej („Mannus” 1931, s. 49, 51), a J. Kostrzewski do kultury łużyckiej („Slavia Antiqua” t. V, s. 35, 44—52).

⁵⁴ C. Engel, o. c., s. 198, 269—270, 272; J. Kostrzewski, *Pradzieje Polski*, Poznań 1949, s. 154, Tenże, „Slavia Antiqua” t. V, s. 56—57; A. Łuka, „Slavia Antiqua” t. V, s. 350, 353. Występowanie obu tych elementów w kulturze pomorskiej traktuje się jako obcy, bałtycki wpływ.

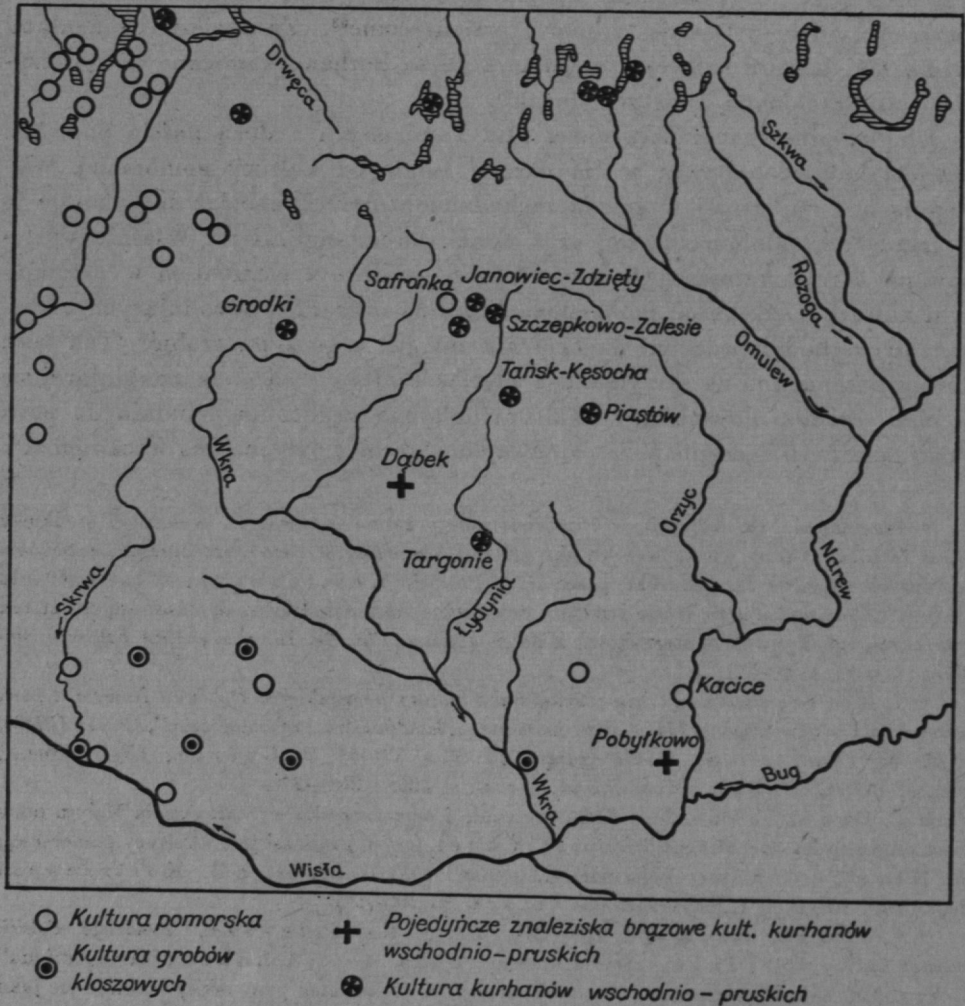
⁵⁵ C. Engel, o. c., s. 83—85, 87—88, 228—229 268.

⁵⁶ C. Engel, W. La Baume, *Kulturen u Völker...*, s. 104—105. Np. na cmentarzysku kultury pomorskiej w Tynwałdzie pow. Susz, współczesnym z kurhanem z Piastowa, na 109 grobów brak było zarówno kurhanów, jak i pochówków zbiorowych w skrzyni kamiennej; A. Łuka, *Cmentarzysko...*, o. c., s. 337—338. Również na cmentarzysku w Kacicach, jeszcze starszym, bo sięgającym okresu Halsztatt D, nie wystąpiła ta forma grobu.

⁵⁷ Występowanie elementów kultury bałtyckiej na północnym skrawku Mazowsza stwierdzano już dawniej. Por. J. Kostrzewski, *Od mezolitu do okresu wędrówek ludów*, Kraków 1939—1948, s. 296.

WNIOSKI

Wobec niezbadania obszarów północnego Mazowsza Engel przypuszczał, że południowy zasięg grupy zachodniomazurskiej kultury bałtyckiej zgodny

Ryc. 2. Rozmieszczenie stanowisk z końca okresu halszackiego oraz wczesnego i środkowego okresu lateńskiego na północnym Mazowszu.

był z granicą b. Prus Wschodnich⁵⁷. Dzięki powolnemu przyrostowi materiałów można dziś już stwierdzić, że kultura bałtycka we wczesnym i środkowym

⁵⁸ C. Engel, o. c., s. 226, 273—274. Pomimo to w dwa lata później C. Engel włączył do kultury bałtyckiej również pas nadgraniczny północnego Mazowsza. Por. C. Engel, W. La Baume, *Kulturen u Völker...*, o. c., s. 103, mapa 19.

okresie lateńskim sięgała na Mazowsze i Podlasie (pow. Białystok⁵⁹), obejmując co najmniej północną część powiatów: Przasnysz (Piastów, Tańsk-Kęsocha⁶⁰, Mława, Miąchy⁶¹, Szczepkowo-Zalesie⁶², Janowiec Zdzięty⁶³, Dąbek⁶⁴ oraz pow. Działdowo (cmentarzysko w Grodkach⁶⁵). Kurhan kamienny z grobem skrzynkowym z wczesnego okresu lateńskiego odkryto także w Targoniach pow. Ciechanów. Jednakże brak bliższych danych o odkryciu nie pozwala na określenie jego przynależności kulturowej⁶⁷. Możliwe, że kurhan ten należy zaliczyć do kultury bałtyckiej, chociaż — być może — jest on jedynie śladem oddziaływań tej kultury. Wpływ kultury bałtyckiej występują wyraźnie w pow. Pułtusk na cmentarzysku kultury pomorskiej w Kacicach⁶⁸ oraz w Pobyłkowie, gdzie znaleziono brązową siekierkę halsztacką typu bałtyckiego⁶⁹.

Powyższy zasięg kultury bałtyckiej zmienia się już w okresie późnolateńskim. W okresie tym grupa zachodniomazurska traci na obszarze, ustępując miejsca grupie przeworskiej kultury grobów jamowych. Ta ostatnia kultura zajmuje nie tylko powiaty Mława i Działdowo, ale wkracza również na obszar powiatów Nidzica i Ostróda⁷⁰.

⁵⁹ Por. J. Kostrzewski, *Stosunki...*, o. c., s. 53—54.

⁶⁰ Wiadomości o istnieniu tu cmentarzyska kurhanowego kultury bałtyckiej zawdzięczaam mgrowi A. Kempistemu.

⁶¹ J. Kostrzewski, *Pradzieje...*, o. c., s. 168.

⁶² Naczynie kultury bałtyckiej, por. „Nachrichtenblatt für d. Vorzeit”, t. XVII, (1941) s. 85, tabl. 27, 1.

⁶³ W 1927 r. zniszczono tu kurhan kamienny zawierający grób skrzynkowy. R. Jakimowicz zbadał dwa dalsze kurhany. W jednym z nich w dużej skrzyni kamiennej stały dwie popielnice. Niestety, w zbiorach P.M.A. brak materiałów z tych badań. Por. R. Jakimowicz, *Sprawozdania z dział. Państw. Muzeum Archeologicznego za rok 1928*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. XIII, s. 243.

⁶⁴ Naszyjnik bałtycki. J. Kostrzewski, *Pradzieje...* o. c., s. 168; tenże, *Stosunki...*, o. c., s. 56.

⁶⁵ Ł. Okuliczowa, *Cmentarzysko kurhanowe w miejscowości Grodki pow. Działdowo*. „Rocznik Olsztyński” III (1960) s. 45-70

⁶⁶ Niepewny charakter ma odkrycie także w Safronce pow. Nidzica, które C. Engel zalicza do kultury pomorskiej (s. 226, 337), opierając się na ceramice. Nie wiadomo jednak, czy pochodzi ona z grobów płaskich, czy też z kurhanów; Por. H. Urbaneck, *Die frühen...*, o. c., s. 32 i 79.

⁶⁷ R. Jakimowicz, *Sprawozdanie...*, o. c., s. 268.

⁶⁸ O wpływach bałtyckich świadczą tutaj fragmenty popielnicy z grobu kloszowego (K. Musianowicz, *Halsztacko-lateńskie...*, o. c., tabl. VII 13, 14). Szczególnie ornament tego naczynia nawiązuje do ornamentyki naczyń kultury bałtyckiej (C. Engel, o. c., tabl. 113 c) oraz do typu mieszanego (tabl. 130 a).

⁶⁹ J. Kostrzewski, *Stosunki...*, o. c., s. 56.¹

⁷⁰ Por. C. Engel, W. La Baume, *Kulturen u. Völker...*, o. c., s. 257, mapa 7. W Grodkach pow. Działdowo np. obok cmentarzyska kurhanowego kultury bałtyckiej z wczesnego okresu lateńskiego występuje późnolateńskie cmentarzysko kultury przeworskiej. Z Piastowa znamy cmentarzysko tej kultury z okresu rzymskiego.

EARLY AND MIDDLE LA TÈNE BARROWS AT PIASTÓW,
PRZASNYSZ DISTRICT

S u m m a r y

The author of this article is dealing with finds from accidentally discovered and destroyed barrows at Piastów, Przasnysz district. The barrows are dated to the early and middle La Tène periods. They are situated on the borderland between two cultures: the Baltic culture of East Prussian barrows and the Pomeranian culture thus they have a certain importance for fixing the territorial boundaries between these cultures. It is known that these cultures bear many common features. This, and the fact that the borderland, especially the Northern part of Masovia, has been insufficiently examined, make the determination of the spread of these cultures difficult. In the early and middle La Tène periods they differed with stone barrows and pots with convex, spheric bottoms, which occurred in the Baltic culture but were not noticed in the Pomeranian one. However, these elements were intermixed in the border area and only a very accurate comparative study can solve the problem of the cultural appurtenance of a given cemetery there.

Besides pots typical of both cultures, fragments of three urns, characteristic of the Pomeranian culture, and four urns of the Baltic culture were discovered at Piastów. The latter belong to the Baltic pottery occurring in Sambia even in the early Bronze Age. This pottery and the burial rite (barrows), from Sambia, show how the Baltic tribes were expanding over the Western Mazurian territory from the end of the Hallstatt period. The cemetery of Piastów, consisting of barrows, should therefore be assigned to the Baltic culture.

At the same time, this cemetery is one of the sites which give evidence of the spread of this culture in Northern Masovia.